

Jacob de Gelder (1765-1848) zandgraf 90, vak E
Hoogleraar wiskunde met een nieuwe opvatting over het nut van de wiskunde

Personalialia

Geboren: 22 november 1765 te Rotterdam

Zoon van: David de Gelder en Maria van der Rest.

Gehuwd met: Catherina van Rooijen op 6 mei 1792 te Rotterdam

Overleden: 10 oktober 1848 te Leiden

Begraven: 14 oktober 1848

Samenvatting

De Gelder wordt in 1765 in Rotterdam geboren. Hij wordt door zijn moeder opgevoed en onderwezen totdat hij een opleiding tot onderwijzer gaat volgen. Hij sticht een Franse en een Duitse kostschool en in zijn vrije tijd verdiept hij zich in de wiskunde. Hij noemt zich 'leermeester in de wiskunst' en schrijft een groot aantal leerboeken over de wiskunde.

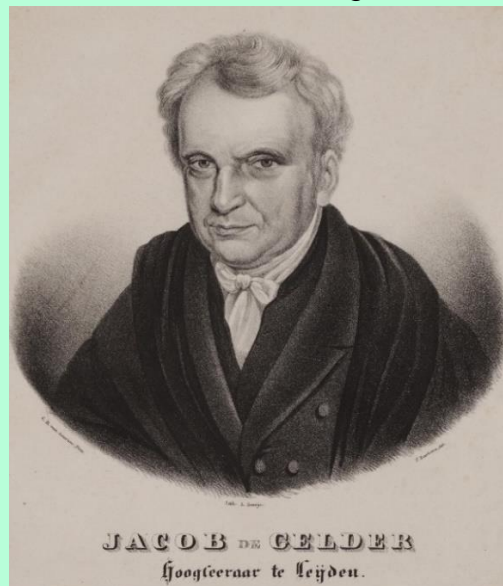
In 1792 trouwt hij met Catherina van Rooijen. Het echtpaar krijgt acht kinderen, waarvan er zeven jong overlijden.

In 1795, het begin van de Franse revolutie, moet hij zijn kostscholen opheffen. Gelukkig vindt hij werk als landmeter/wiskundige, maar de eigengereide De Gelder wordt ontslagen. Ook een volgende betrekking, aan het hof van Lodewijk Napoleon, eindigt met ontslag. Dit herhaalt zich nog een keer als hij, na in 1814 benoemd te zijn tot hoogleraar aan de militaire school van Delft, daar in 1819 wordt ontslagen.

Koning Willem I benoemt Jacob de Gelder vervolgens tot hoogleraar wiskunde aan de Leidse universiteit. Hier zal hij tot zijn emeritaat in 1840 werkzaam blijven. De Gelder bemoeit zich ook met het gymnasiaal en industrieel onderwijs in de wiskunde. Hij draagt zijn visie dat wiskunde onderdeel moet zijn van elke opleiding breed uit en vindt weerklank. Hij blijft bijna jaarlijks een leerboek schrijven en is een gezaghebbend wiskundige.

De Gelder is ook actief in het Wiskundig Genootschap en is betrokken bij de drooglegging van de Haarlemmermeer. Voor al zijn activiteiten wordt hij onderscheiden als Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Jacob de Gelder overlijdt, acht jaar na zijn emeritaat, op 10 oktober 1848. Bij zijn begrafenis wordt hij beschreven als een erudiet, eenvoudig en vrijgevig persoon.

Portret (Joods Historisch Museum)

Volledige versie

Opvoeding, opleiding en oprichter van kostscholen

Jacob de Gelder, ook Jacobus genoemd, wordt op 22 november 1765 te Rotterdam geboren. Hij is van Joodse afkomst en zijn ouders zijn David de Gelder en Maria van der Rest. Vader David, directeur van een fabriek voor de vervaardiging van buskruit, bemoeit zich niet met de opvoeding van Jacob.

Zijn moeder voedt hem op en geeft Jacob ook onderwijs. Daarna volgt Jacob in Rotterdam een verdere opleiding tot onderwijzer.

In 1786 krijgt hij vergunning om in Rotterdam een Franse en een Duitse kostschool op te richten, die hij bekwaam bestuurt.

Huwelijk en gezin

Op 6 mei 1792 huwt Jacob de Gelder in Rotterdam met Catherina van Rooijen. Het echtpaar heeft veel verdriet gekend: zeven van hun acht kinderen overlijden op jonge leeftijd: doodgeboren of jong gestorven. Slechts de op 12 oktober 1802 geboren zoon Jan Jacob wordt volwassen. Hij wordt later letterkundige en zal de 87-jarige leeftijd bereiken.

Rekenmeester

Naast de bezigheden met zijn kostscholen weet Jacob de tijd te vinden om zich als autodidact in de wiskunde te bekwamen.

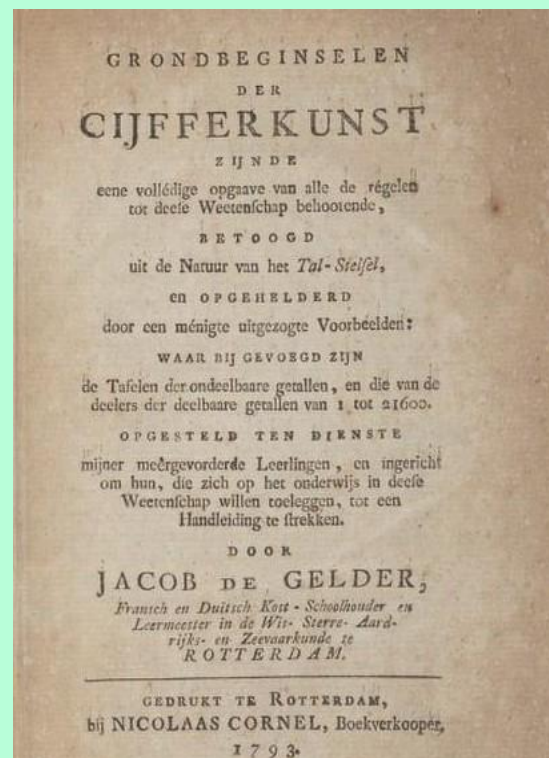
Vanaf 1790 noemt Jacob zich 'rekenmeester' of 'leermeester in de wiskunst'. Zijn eerste publicatie stamt uit 1791 en zijn in 1793 verschenen leerboek *Grondbeginselen der Cijferkunst* wordt alom gewaardeerd.

Bij de Franse revolutie van 1795 worden de beide kostscholen opgeheven, waarna De Gelder zich geheel wijdt aan de beoefening van de wis- en natuurkunde.

Het is voor Jacob een moeilijke tijd om rond te komen. Daar komt gelukkig verandering in als De Gelder door baron C.R.T. Kraijenhoff, luitenant-kolonel van de genie, als landmeter en wiskundige in dienst wordt genomen om behulpzaam te zijn bij het in kaart brengen van de Bataafse Republiek.

Dat gebeurde destijds nog steeds met de driehoeksmeting van Snellius (1580-1626).

De Gelder is een eigengereid persoon, die herhaaldelijk in conflicten verzeild raakt. Zo ook in deze betrekking, met als gevolg dat hij in 1804 wordt ontslagen. In 1805 wordt hij benoemd tot lector in de wiskunde bij de maatschappij *Diligentia* te Den Haag. Hij aanvaardt deze nieuwe betrekking met de redevoering *Over den waren aard en de*

voortreffelijkheid der wiskunde. Daarnaast wordt De Gelder aan het hof aangesteld als *professeur de mathématiques* voor de pages van koning Lodewijk Napoleon. Met het hof verhuist hij in 1807 mee naar Utrecht en vandaar naar Amsterdam. Bij de inlijving in 1810 wordt De Gelder ontslagen, maar hij vindt werk bij de belastingdienst.

De Gelder is ook actief in het in 1778 opgerichte Wiskundig genootschap: in 1813 wordt hij als eerste bibliothecaris van de Boekerij aangesteld. Alle boeken van de Boekerij worden bij hem thuis opgeslagen, een nogal onpraktische, maar wellicht voor De Gelder interessante zaak. Daarnaast propageert hij meer wiskundeonderwijs en publiceert hij zijn eerste populaire wiskundelesboeken. Daarin ontpopt De Gelder zich als een voorvechter voor wiskundeonderwijs voor alle beschaafde burgers. Ook beijvert hij zich om het nut van de wiskunde breed uit te dragen.

Hoogleraar te Delft

Een nieuw tijdperk breekt voor De Gelder aan als hij op 6 mei 1814 door Koning Willem I wordt benoemd tot hoogleraar aan de militaire school te Delft. Zonder zijn commandant in te lichten, beklagt De Gelder zich bij de koning over de gebreken in deze opleiding. Maar daarmee maakt hij zich onmogelijk op deze school, met als gevolg dat De Gelder op 31 mei 1819 opnieuw wordt ontslagen.

Hoogleraar te Leiden

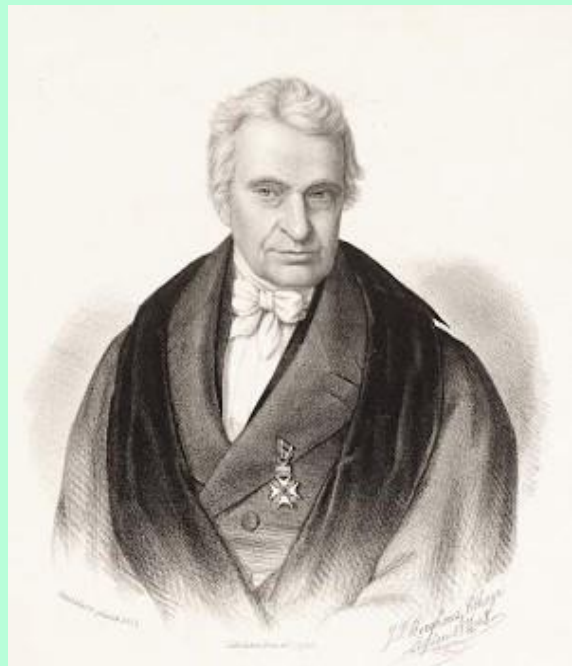
Koning Willem I zit met het ontslag van De Gelder omhoog en benoemt hem op 28 juni 1819, op eigen initiatief, tot buitengewoon hoogleraar aan de Leidse Universiteit. In datzelfde jaar wordt De Gelder op 6 november, de dag van zijn oratie, door de Academische Senaat de graad van doctor verleend. Op 17 juli 1824 volgt bij Koninklijk Besluit een benoeming tot gewoon hoogleraar. Hij aanvaardt deze benoeming met de rede *De Deo totius mundi conditore*.

De Gelder geeft zijn colleges in het Nederlands, wat in die tijd lang niet altijd gebruikelijk was.

De Gelder heeft veel invloed op het wiskundeonderwijs op middelbare scholen. Door zijn toedoen, d.w.z. door een geschrift

met de titel *De meesteres van ons verstand*, komt men tot het inzicht dat wiskunde een vormende waarde heeft voor iedereen, wat resulteert in het besluit dat wiskunde een verplicht onderdeel van elke opleiding moet zijn.

De Gelder vindt ook de tijd om - op verzoek van de regering - van 1827-1829 werkzaam te zijn ter bevordering van de belangen van het industrieel onderwijs. Daarnaast houdt hij zich bezig met het bewerken van herdrukken en nieuwe drukken te vervaardigen van op wiskundeonderwijs gerichte boeken.

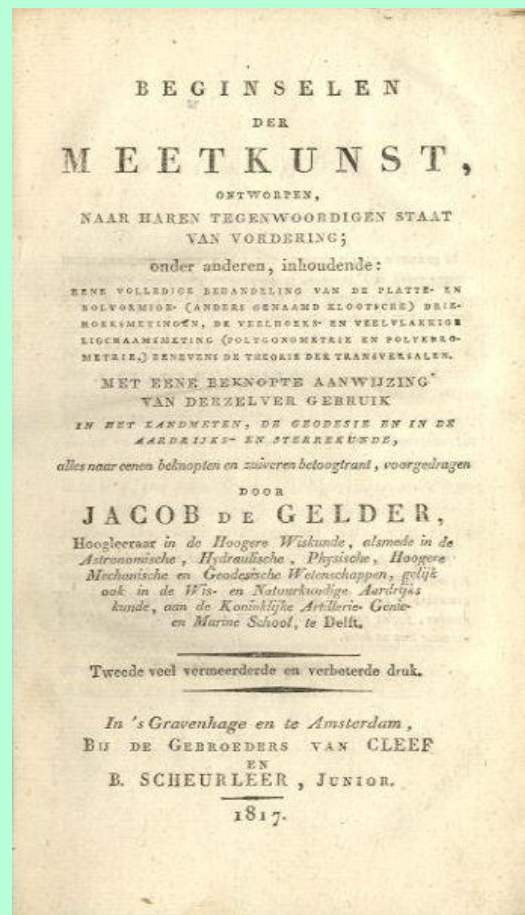
Hoogleraar Jacob van Gelder

De Gelder bemoeit zich tevens met het wiskundeonderwijs op de Leidse Latijnse school (het latere gymnasium). Hij gaat er zelfs lesgeven en stelt hoge eisen aan zijn leerlingen. Hij wil dat de klassen bij het vak wiskunde apart worden ingedeeld naar niveau. De Gelder legt grote nadruk op het echt begrijpen van de stof in plaats van het leren van 'een trucje'. Zijn bemoeienis met het onderwijs wordt door de andere docenten en de rector weinig op prijs gesteld. De Gelder wordt door deze docenten, de rector en de leerlingen na enige tijd weggepest.

Publicaties en archief

De Gelder schrijft vele leerboeken, vooral over de rekenkunde en de meetkunde. Deze hebben het karakter van 'definitie-stelling-bewijs', een stijl die niet overal op prijs wordt gesteld; met name in het technisch onderwijs vindt men dat wel erg hoogdravend. Van zijn hand zijn onder andere verschenen:

- *Beginnelsen der meetkunst* (1810);
- *Meetkundige Analysis* (1811);
- *Allereerste gronden der cijferkunst, opgesteld ten gebuike der scholen en kollegiën* (1812);
- *Proeve over den waren aart van den positieven en negatieven toestand der grootheden in de stelkunst en in de toepassing van denzelven op de meetkunst* (1815);
- *Allereerste gronden der beschouwende en werkdadige meetkunst* (1816);
- *Beginnelsen der stelkunst* (1817);
- *Beginnelsen der meetkunst* (1817);
- *Beginnelsen der differentiaal-, integraal- en variatierekening* (1823);
- *Hoogere meetkunst* (1824);
- *Allereerste gronden der stelkunst, ten gebuike der latijnsche scholen en andere kollegiën* (1827);
- *Eerste gronden der meetkunst, ten gebuike der latijnsche scholen en andere Kollegiën* (1827)
- *Eerste gronden der meetkunst, ten gebuike der latijnsche scholen en andere kollegiën* (1827).

De Gelder heeft naast zijn leerboeken, ook vele brieven en dictaten geschreven. De meeste brieven en collegedictaten worden bewaard in de universiteitsbibliotheek van Leiden. In het archief van het Koninklijk Wiskundig Genootschap liggen stukken die betrekking hebben op de activiteiten die De Gelder heeft ontplooid voor dit genootschap.

Overige activiteiten

Naast zijn wetenschappelijke en onderwijskundige activiteiten is De Gelder betrokken bij de plannen tot drooglegging van de Haarlemmermeer. Hij rekent een aantal voorgestelde plannen wiskundig door.

Emeritaat en overlijden

Eind 1840, op 75-jarige leeftijd, gaat Jacob van Gelder met emeritaat. Bij deze gelegenheid ontvangt hij van koning Willem II de onderscheiding van Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Hij geniet nog een kleine acht jaar van zijn pensioen. Op 10 oktober 1848 komt hij in Leiden, na een kort ziekbed, te overlijden.

LEYDEN, 10 October 1848. Heden overleed in den ouderdom van omstreeks drie-en-tachtig jaren, de Hoog-Geleerde Heer Dr. JACOB DE GELDER, *Rustend Hoogleeraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde.*

Leydse Courant 11 oktober 1848

N°. 959. In het jaar een duizend acht honderd acht en veertig, den *Leijden* der maand *October* des voor middags ten *ee* ure, is voor ons Wethouder, gedelegeerd Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad Leyden, verschenen *Jan Willem Knipperberg* *Schout van den Oudeleders* oud *Levens* jaren, *Sampicker*, wonende *op de Bredestraat* en *Hendrik van Buyck*, *Schout*, oud *veertig* jaren, *Sampicker*, wonende *op het Oopenburg* welke ons verklaard hebben, dat op den *tienden* *October* achttienhonderd acht en veertig, *des middags ten ure*, in het huis *op het Oopenburg* binnen deze Stad overleden is *Jacobus de Gelder* Emeritus Hoogleeraar, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw* geboren te *Wierden* oud *acht en tachtig* jaren, *Landbouw* gewoond hebbende in voornoemd huis, *Medewaar van Catharina van Rooijen* *Convent Dapier de Gelder* *en Maria van der Rest*, *tiende* *overleden* - En hebben wij hiervan deze acte opgemaakt, welke na voorlezing door de *declarant*, en ons is ondertekend.

Jan Knipperberg *Van Stoborn*
H. van Enijk

Overlijdensakte Jacobus de Gelder

De Leydse Courant van 13 oktober 1848 opent met het volgende bericht.

De Universiteit, alhier gevestigd, moet, op den 10^{den} dezer maand, het verlies ondervinden van een harer oudste Leden, door het overlijden van den Emeritus Hoogleeraar Jacob de Gelder, Ridder der Orde van den Nederlandsche Leeuw, een

man, die begaafd was met de uitmuntendste geestvermogens, en eene grondige en veel omvattende geleerdheid bezat.

Aan een scherpzinnig oordeel eene buitengewone standvastigheid van wil parende, had hij, gedreven tot eene sterke neiging tot beoefening der wiskundige wetenschappen, en door de louterste zucht tot zelfstandig onderzoek, zich gevormd en bekwaamd, verstooken van gepaste leiding en van vele wenschelijke hulpmiddelen, maar ook belemmerd, zoo door tegenwerking als door andere talrijke hinderpalen, die hem in den weg stonden, welke hij nogtans evenmin te veel als te groot achtte, om zich een open pad te banen, in het wezen der wetenschappen, die hem boeiden, door te dringen, en met en voor haar nuttig te zijn.

Zijn vaste, opgekleerde en uitgebreide kennis, de vrucht van nauwkeurig overwegen, van helder en voortgezet beschouwen, heeft hij ruimtelijk en nuttiglijk medegedeeld, niet minder door zijn voortreffelijk onderwijs, - schier gedurende de helft eener eeuw verstrekt, - dan door menigvuldige geschriften, welke zich ten aanzien van duidelijkheid in voordragt en volledigheid in ontwikkeling bovenal onderscheiden, den oorspronkelijken denker doen kennen, van eene ongewone werkzaamheid treffende proeven zijn, en in vele opzichten gewisselijk eene blijvende waarde hebben.

Hulde kome hem toe wegens de verdienste, van in zijn Vaderland de eer eener wetenschap te hebben staande gehouden, welker vroegere gepaste en vlijtige aankweeking, door wansmaak en vooroordeel bijna werd verzaakt, of was verwaarloosd geworden. Want hare bloei is aanmerkelijk bevorderd bij het vele, dat hij heeft bijgedragen, voor het beter, meer echt wetenschappelijk en doeltreffender onderwijs, gelijk ook voor de meer oordeelkundige beoefening der Wiskunde.

Vroeger in onderscheidene eervolle betrekkingen werkzaam, verwierf hij door zijn uitgebreide kennis, gemakkelijke en behoorlijke behandeling van zaken, overal goedkeuring. In het jaar 1819 werd hij, met een gevestigden roem, aan de eerste Universiteit van Nederland verbonden. Van dezen tijd af tot in het jaar 1840 was hij onverflaauwd werkzaam, om loffelijk aan zijne roeping te voldoen, met zijn leerzaam onderrigt nuttig zijnde voor de wetenschappelijke vorming der kweekelingen van de Hoogeschool, en met het beschaven en vermeederen zijner geschriften niet ophoudende om der wetenschap zelve dienstbaar te zijn, of aan hare verbreiding wezentlijk toe te brengen. En in weerwil van onspoed en tegenspoed, weleer in geene geringe mate ondervonden, in weerwil van al het wrange dat hem de lotwisselingen des levens hadden toegediend, was dit doel van zijn werken en streven nimmer door hem uit het oog verloren, en bleef hij, onder het voorregt eener duurzame gezondheid, en bij onverminderde vastheid van zijn geest, tot op weinige weken vóór het eindigen van zijn bijna drie-en-tachtig-jarig leven, dezelfde gelukkige beoefenaar, ijverige voorstander en onvermoeibare bevorderaar der wetenschap, aan welke hij zich ganschelijk had gewijd.

De Gelder was eenvoudig, opregt van zin, opgeruimd, inschikkelijk, hulpvaardig, vrijgevig, en bovenal een warm Vaderlander. Zijne vrienden en talrijke leerlingen droegen hem ook hierom ware achting toe, en zullen deze evenzeer in zijne nagedachtenis blijven eeren, als zij niet zullen ophouden de begaafdheden en verdiensten van den overleden Vriend en Leermeester te erkennen.

Op 14 oktober 1848 wordt Jacobus de Gelder op de begraafplaats Groenesteeg in zandgraf 90 ter aarde besteld. De zerk is inmiddels vergaan of verdwenen; op zijn graf is alleen een paaltje over waarop ooit het grafnummer was te lezen.

Dr. J. J. DE GELDER en Echtgenoot betuigen hunne dankbaarheid voor de menigvuldige blijken van welmeenende deelneming, bij het verlies van hun' onvergetelijken Vader en Behuwd-Vader, wijlen den Hoogleeraar **JACOB DE GELDER**.

Dankbetuiging in Leydse Courant van 23 oktober 1848

Grafpaaltje

Bronnen

A.J. van der Aa: *Jacob de Gelder*, Biografisch Woordenboek der Nederlanden, deel 7, 80-84.

P.J. Blok en P.C. Molhuysen: *Jacob de Gelder*, Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel 2, 461-463.

Gerrit van Dijk: *Leidse hoogleraren Wiskunde 1575-1975*, Universiteit Leiden, 2011. Leydse Courant: 16, 13 en 23 oktober 1848.

Archief:

Erfgoed Leiden en Omstreken

Websites:

- https://nl.wikipedia.org/wiki/Jacob_de_Gelder
- www.erfgoedleiden.nl
- www.wiewaswie.nl

Auteur

Lodewijk Kallenberg (augustus 2021)